

Egidijus Vareikis*

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija**

Kelyje į antrąjį šimtmetį. Geopolitinė Baltijos valstybių ateitis politikų ir politologų vizijose***

Baltijos valstybės, atsiradusios kaip tautinės respublikos 1918 metais, pirmąjį nepriklausomybės šimtmetį praleido kaip mažos, izoliuotos, menkai apginamos, tačiau tautinę tapatybę puoselėjusios valstybės. Geopolitiškai jos menkai galėjo daryti įtaką aplinkai ir buvo veikiau kitų valstybių geopolitinių interesų zona. XXI amžiaus geopolitinėse vizijose jos matomos kaip integruotos euroatlantinės erdvės dalis, turinti geras galimybes tapti naujojo Vidurio Europoje besiformuojančio galios centro narėmis arba stiprių Šiaurės vakarų Europos pakraščiu šalia silpstančios Rusijos. XXI amžius bus JAV lyderystės amžiumi ir tai suteiks galimybių Baltijos šalims – kaip JAV sąjungininkams – jaustis saugesnėmis nei praėjusiame šimtmetyje.

Įvadas

Pirmasis pasaulinis karas baigėsi ne šiaip sau karine vienos pusės pergale. Karo pabaiga reiškė ir globalią geopolitinę slinktį – Pasaulio tvarkos pasikeitimą. Imperinė, arba teritorijos valdymo, tvarka buvo pakeista etninių bendruomenių apsisprendimo tvarka. Jos rezultatas – vadinamosios tautinės valstybės kaip politinė vertybė. Tautinės (tiksliau – etninės) valstybės kūrimo kryptimi pasuko ir lietuviai, atsiskę Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo idėjos.

Tai buvo vadinamosios Woodrow Wilsono doktrinos triumfas. Valstybės, atsiradusios po Pirmojo pasaulinio karo, nepaisydamos įvairių istorinių peripetijų, išgyveno šimtmetį. Geopolitikos klasikų pradžioje nevertintos, vėliau įteisintos, šiandien vienu jau laikomos geopolitinėmis atgyvenomis, kitų – pačia geriausia tautų saviraiškos forma.

Šios apžvalgos tikslas – pažvelgti, kaip geopolitikos ekspertai prognozuoja mūsų regiono valstybių antrąjį šimtmetį. Suprantama, kad daugiausiai bus kal-

* Dr. Egidijus Vareikis – Lietuvos Respublikos Seimo narys. Adresas korespondencijai: Gedimino pr. 53, 01109 Vilnius; tel. 8 5 2396606; el. p. egidijus.vareikis@lrs.lt.

** Straipsnis parengtas Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakymu. 2017 m. lapkričio 13 d. autorinė sutartis Nr. 8P-4.

*** Straipsnis skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio sukakčiai.

bama apie Lietuvos ir jos kaimynių ilgalaikės raidos prognozes, tačiau neabejotinai teks paliesti regionų ir net globalius civilizacijų vystymosi aspektus.

1. Ateities tyrimo metodai ir jų galimybės

Geopolitika, dar prieš kelis dešimtmečius kritikuota kaip anachronizmas, išgyvena renesansą. Atsiranda vis daugiau naujų publikacijų, išskyla nauji jos autoritetai¹.

Visi geopolitikos ekspertai paprastai nevengia cituoti jos klasikų – Mahano, Mackinderio, Haushofferio ir kt. Geografija neabejotinai veikia politiką – jei mūsų saugumas priklauso nuo Rusijos geografinio artumo, jei mūsų laimingi kaimynai yra skandinavai, be žemėlapių studijų neišsiversime. Kaip teigia Robert Kaplan, geografija yra negailestinga tiems, kurie jos nepaiso². Tačiau šiandieninė geopolitika gerokai peržengia absoliučios politikos priklausomybės nuo geografijos ribas. Vis daugiau reikšmės teikiama ekonominei, istorinei, kultūrinei, net emocinei dimensijai, tad ir prisirišimas prie geografinės klasikos keičiasi. Pavyzdžiui, Phil Kelly neseniai paskelbtoje studijoje bando sumoderninti klasikinius metodus minėtais „papildiniais“³. Jeremy Black pabrėžia istorijos, kaip valios akto, svarbą, darantį didelę įtaką geografijos „objektyviajai realybei“⁴. Kitais žodžiais tariant, šiuolaikinė geopolitika kalba ne tik apie tai, kiek nuo geografijos priklausome, bet ir kiek tą geografiją galime keisti sau naudinga linkme. Politikos pasirinkimas yra žmogiško apsisprendimo reikalas.

Saugumo politikos realistai, kurių požiūris šiandien dominuoja ir tarp praktikų, pasaulį suvokia kaip chaotišką sistemą, kurioje dėl įvairių aplinkybių išskyla ir nenyksta vienos ar kitos bendruomenės⁵. Atgaline data nesunku paaiškinti, kodėl anų laikų didžiosios civilizacijos atsirado tarp Tigro ir Eufrato upių ar Nilo pakrantėje, kodėl savo laiku jūrose dominavo portugalai su ispanais, kodėl juos vėliau pakeitė olandai ir britai. Kur kas sunkiau prognozuoti, kas bus rytoj ar po dešimtmečio, nes istorijoje vis atsiranda naujų nenumatytų technologinių sprendimų, keičiančių žmonių polinkius, aplanko mus ir „juodosios gulbės“, t. y. nenumatyti reiškiniai, radikalai keičiantys situaciją (pvz.,

¹ Cohen, Saul Bernard, „Geopolitics. The Geography of International Relations“, Rowman & Littlefield, 2015.

² Kaplan, Robert D., „The Revenge of Geography“, Random House, 2012.

³ Kelly, Phil, „Classical Geopolitics: A New Analytical Model“, Stanford University Press, 2016.

⁴ Black, Jeremy, „Geopolitics and the Quest for Dominance“, Indiana University Press 2016.

⁵ Donnelly, Jack, „Realism and International Relations“, Cambridge University Press. 2000.

žemės drebėjimas Lisabonoje XVIII pradžioje, prieš keletą metų Japoniją nusiaubęs cunami ir pan.).

Kitas konceptas – Pasaulio sistemų teorija – yra vienu mėgstamas, kitu aštriai kritikuojamas bandymas teigti, kad globalus chaosas iš tiesų toks nėra⁶. Keletas determinančių (tarp jų ir geografija) leidžia jau šiandien numatyti, kas laukia tos ar kitos šalies.

Geopolitikai savaip remiasi ir vienu, ir kitu konceptu. Dažniausiai teigiama, kad Pasaulio tvarka sukuriama su labai geromis intencijomis. Tačiau ji visada laikina ir ilgainiui išsigimsta. Savaiame suprantama, kad tai įvyksta dėl kelių esminių priežasčių.

Pirma – ne visi nori jos laikytis ir ją pripažįsta tinkama tvarka. Antra – ne visi, pasižadėję laikytis tvarkos, laikosi dėl besikeičiančios situacijos. Trečia – tvarka demoralizuoja tuos, kam ji tarnauja. Tvarka virsta netvarka, reikalaujančia naujos tvarkos kūrimo. Po Šaltojo karo buvo visuotinai sutarta, kad gyvename pasaulyje, kurio tvarkos komponentas yra demokratija, rinkos ekonomika, žmogaus teisės. Tačiau šiandien vis dažniau reikia konstatuoti, kad ir ši tvarka jau panaši į atgyveną. Kitais žodžiais tariant, istorijos pabaiga baigėsi⁷.

Apie ateities tyrimo metodus jau buvo rašyta šiame leidinyje⁸, tad čia priminsiu juos tik labai trumpai.

Kaip jau minėta, be geografijos, ateities planuotojai pripažįsta daugiau objektyvių (su išlygomis, aišku) veiksnių, lemiančių žmonijos politinę ateitį. Šiandien tokiems veiksniams priskiriama demografija, klimato kaita, energijos gavimo ir paskirstymo galimybės, taip pat ir visuomenės „iracionalumas“: religinis ekstremizmas, žvaigždžių kultas, logikos ir mokslo prestižo sumenkėjimas, plačiąja prasme, – postmodernas. Ne paskutinėje vietoje minimas valstybės galios mažėjimas ir funkcijų menkėjimas⁹, neigiamoji globalizacijos pusė – tarptautinis terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, masinio naikinimo ginklo platinimas, „asimetrinės“ grėsmės, epidemijos, migracija¹⁰.

XIX ir XX amžiuje nemažai atrasta visuomenės ekonominės-socialinės raidos dėsningumų, leidžiančių bent jau iš dalies prognozuoti žmonių bendruomenės raidą. Dėmesio vertos trumpalaikių ir ilgalaikių visuomenės raidos ciklų teorijos, leidžiančios nustatyti ekonominio ar socialinio gyvenimo

⁶ Gunder, Frank Andre, „The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?“, Routledge, 2006.

⁷ The End of the End of History? In „The Hedgehog Review“ 19 (3) 2017.

⁸ Vareikis, Egidijus, „Pasaulio ateities modeliavimas ir XXI amžiaus scenarijai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2014–2015*, t. 13, p. 9–24.

⁹ Ham, Peter, „The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation“, *Foreign Affairs* 80 (5), 2001, p. 2–6.

¹⁰ Bird, Graham, Blomberg, Brock S., Hess, Gregory D., „International Terrorism: Causes, Consequences and Cures“, *The World Economy*, 31 (2), 2008, p. 255–274.

„bangavimo“ prognozes. Ilgalaikėse prognozėse vertinami vadinamieji Kondratjevo ciklai – ilgalaikės, keliasdešimtmetės (apie 40–60 metų) ekonomikos bangos, kurių metu, ekonomikai tai kylant, tai leidžiantis, prasideda karai, perversmai ir pan.¹¹

Bet kuris ateities planuotojas savo galimame scenarijuje bando atsakyti į kelis esminius klausimus. Kas laukia mūsų kaip fizinių ir biologinių būtybių? Kokia galima ateitis mums kelia baimę ir kokios norėtume išvengti? Kokius civilizacijos ir Pasaulio tvarkos stereotipus esame pasiryžę ginti, kokių esame pasiryžę atsisakyti? Ar yra alternatyvos mūsų prietarams / stereotipams? Koks ateities poveikslas mums yra geidžiamas? Ar esame pakankamai stiprūs, kad galėtume įgyvendinti savo planus, t. y. ar turime pakankamai išteklių? Pati istorijos eiga taip pat traktuojama nevienareikšmiškai. Istorija gali būti suvokiama kaip linijinis, cikliškas, „sinusoidinis“ ar iš viso chaotiškas procesas.

Teoretikai ir praktikai, kuriantys ateities scenarijus, dažniausiai juos konstruoja pagal kokias nors iš anksto susigalvotas schemas. Keletas tipinių yra vertos paminėjimo¹². Tai ateities projektavimas pagal sėkmingą esamą modelį (angliškai tai vadinama *used future*), ateities konstravimas naikinant praeities klaidas ir stengiantis jų išvengti ateityje išsižadėta ateitis (angl. *disowned future*), alternatyvūs scenarijai (angl. *alternative futures*), ateities reguliavimo (angl. *alignment*) scenarijai, numatantys ateitį reguliuojamame pasaulyje, t. y. stimuliuojant kokias nors „naudingas“ tendencijas ir slopinant „nenaudingas“.

Sukurti ir savotiški archetipai, leidžiantys imtis „klasikinių“ scenarijų rašymo. Vienas iš šio metodo profesorių, Jim Dator¹³, pasiūlė tokių archetipų sąrašą: augimo, katastrofos, stabilizacijos, transformacijos archetipai¹⁴.

Taigi ateities tyrimo arsenalas yra gausus, tačiau, kaip jau minėta, scenarijų rašymui didelę įtaką turi išankstinės nuostatos ir vieno ar kito užsakovo „strateginis tikslas“. Viena vertus, nesunku pajauti, kad dažnas atsakymas šiandien bus paženklintas čia ir dabar vyraujančių ideologijų įtaka, kita vertus,

¹¹ Korotayev, Andrey V., Tsirel, Sergey V., “A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratiev Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis”, *Structure and Dynamics* 4 (1), 2010, p. 3–57.

¹² Inayatullah, Sohail, “Six pillars: futures thinking for transforming”, *Foresight*, 10 (1), 2008 p. 4–21.

¹³ Bezold, Clement, „Jim Dator’s Alternative Futures and the Path to IAF’s Aspirational Futures“, *Journal of Future Studies*, November 2009, 14(2), 2009, p.123–134.

¹⁴ <http://www.worldvaluessurvey.org/>, žiūrėta 2018-03-10. Apibūdinant suprantamiau, pagal augimo archetipą, pavyzdžiui, XXI amžius turi tapti Azijos amžiumi – čia bus pradžioje daugiausiai gaminama, paskui, matyt, daugiausiai vartojama, Azija spęs, kaip turi elgtis likęs pasaulis. Katastrofos scenarijus – tai netikėta epidemija, cunamis (jau sugriovė Japoniją), koks nors „Talibanas“ ar kas kita, kas ekonomikos ir gerovės raidą sugriauš. Sunku planuoti, bet... Azijos stabilizacija – tai konfuciškas atsitokėjimas, koks jau ne kartą buvo: Azija niekad nesenorėjo valdyti pasaulio... Transformacija – kas nors naujo – gal Lotynų Amerika, gal Vidurio Europa nustelbs Azijos vystymąsi. Tokius scenarijus galima kurti ir kitiems regionams.

mūsų fizinės galios neleidžia numatyti to, ko dar niekad nebuvo, t. y. ateitis tėra dabarties ar praeities ekstrapoliacija.

2. Baltijos šalys ligšiolinėje geopolitikoje

Baltijos regiono ir jame egzistavusių valstybių geopolitinę situaciją galima vertinti klasikinių geopolitinių teorijų šviesoje. Literatūros apie tai, ypač lietuvių autorių, šiandien tiesa, nėra daug¹⁵. Svarstymų apie Lietuvos vietą pasaulyje ir strategines ateities galimybes populiariuose rašiniuose vyrauja atodūsiiai apie romantinę istoriją, vis dar perpintą didinguoju „nuo jūros iki jūros“ vaizdiniu, bei desperatiški verksmai apie mažą visų nuskriaustą valstybę. Klasikiniai tarpukario laikų K. Pakšto ar S. Tarvydo veikalai, kurie dar ir šiandien dažniausiai cituojami geopolitikų svarstymuose, skirti daugiausiai Lietuvos, kaip mažos ir vienišos valstybės, atvejui¹⁶.

Populiari historiografija, politikos istorija mažai ką tegali pasakyti apie tai, kas buvo Lietuvoje iki XIII amžiaus pradžios. Pavarčius istorijos atlasus susidaro keistas įspūdis – dabartinių Baltijos valstybių teritorija buvo viena iš ilgiausiai išsilaikiusių „baltų dėmių“ mūsų žemyne. Baltijos valstybių politinę istoriją iš esmės pradėjo tik Rygos ar Karaliaučiaus miestų įkūrimas. XIII amžiaus ekspansijai prasidėjus, ėmė aiškėti, kad buvo tos baltų ir finougrų gentys Baltijos jūros rytiniame krante.

Kodėl tokia „balta dėmė“ taip ilgai laikėsi Europoje? Kodėl Baltijos pakrantė nesukūrė gerai žinomos valstybės, kodėl buvo neprijungta prie santykinai gerai organizuotos Rusijos ar Lenkijos valstybių, kodėl jas aplenkė vikingai ir iki XIII amžiaus net ryžtingi krikščionių misionieriai?

Pagal Mahano apibrėžimą, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo tipiškiausia, kokią tik įmanoma rasti, sausumos valstybė¹⁷. Vytauto Didžiojo laikų abi jūros buvo tik geografinės padėties simbolis, bet net ne koks nors ekonominis interesas. Lietuva sugebėjo absoliučiai nepasinaudoti nė viena iš jūrų, Juodoji jūra realiai buvo tik menkas istorijos epizodas, o Palangos–Šventosios ruoželis prie Baltijos – veikiau simbolis, nei ekonominis interesas. Realus Didžiosios Kunigaikštystės gyvenimas, atskirai ar Abiejų tautų Respublikos sudėtyje, sukosi veikiau Vilniaus–Gardino–Polocko trikampyje, palikdamas

¹⁵ Vareikis, Egidijus, „Lietuvos geopolitika – revizijos poreikis“, *Naujasis židinys – Aidai*, Nr. 9–10, 2002, p. 444–449; Laurinavičius, Česlovas, Motieka, Egidijus, Statkus, Nortautas, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*. Lietuvos istorijos instituto leidykla, Vilnius, 2005, 412 p.

¹⁶ Vaitiekūnas, Stasys, sudar., *Lietuvos geopolitika*, Vilnius, Mintis 1991, 524 p.

¹⁷ Mahan, A.T., *The influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*, Boston, Little, Brown, 1890.

Žemaitijai provincialios autonomijos statusą. Lietuva neturėjo nei kiek reikšmingesnio uosto, nei laivyno, tai, kas vadinama tarptautine prekyba, buvo mažareikšmis ekonominis reiškinys. Kalbos apie reikšmingus Hanzos prekybos centrus Lietuvoje yra gerokai perdėtos. XIX amžiuje formaliai prijungus Lietuvos pajūrį prie Kuršo gubernijos iš esmės niekas nepakito. Dabartinė Latvija ir Estija (buvusi Livonija) yra labiau pakrantės teritorija, nors geografija nėra itin palanki laivybai ir vadinamųjų jūrų valstybių formavimuisi, tačiau būdama Europos jūrinių valstybių provincija, Livonija tapo labiau Skandinavija nei Vidurio Europa.

Halfordas J. Mackinderis savo svarstymuose apie Heartlandą¹⁸ – vietą, kurią reikia kontroliuoti, norint kontroliuoti visą pasaulį, per savo gyvenimą pateikęs ne vieną žemėlapij, kuriame pažymėta, kur ta svarbiausioji vieta yra, paaiškino, kaip tą vietą reiktų užvaldyti. Visuose žemėlapiuose Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė priklauso Heartlandui, dar daugiau, yra žemėlapių, kuriuose Heartlandas labai gerai sutampa su „Vytautine Lietuva“. Tad mąstant globaliai, buvusioji Didžioji Kunigaikštystė yra (ar buvo) geopolitiškai nepaprastai reikšminga vieta. Taigi neperspektyvi realiai ir reikšminga teoriškai. Galima spėlioti, kas buvo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – valstybė, neišnaudojusi geopolitinio šanso, ar teorija, tokį šansą pranašavusi, buvo klaidinga.

Geopolitinė misija, kurią kelis šimtmečius vykdė Lietuva ar Abiejų Tautų Respublika, buvo atsverta Rusijos – kitos sausumos imperijos ambicijų. Rusija tapo Europos valstybe tada, kai nusilpo ar išnyko Lietuva. Jekaterina II išdrįso vadinti Rusiją Europos valstybe tik tuomet, kai Rusija išvirtino buvusioje Livonijoje, o realiai tapo Europa (ar Europos problema?) tik po Respublikos padalijimų. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, pagal savo pačios apibrėžimą buvusi ne tik lietuvių ar gudų, bet ir rusų valstybė, iki savo egzistencijos pabaigos nesutiko atiduoti Maskvos kunigaikštystei rusų, kaip etnos, reprezentavimo monopolio. Praeities Lietuva nepateisino jai suteiktos geopolitinės misijos būti Heartlandu ir kontroliuoti rusus, tačiau gal tokią misiją dar gali susigrąžinti?

Tapęs Rusijos dalimi visas Baltijos rytinės pakrantės regionas liko Rusijos, kaip irgi tipingos sausumos imperijos, dalis.

Vokiškuose geopolitinės plėtros konceptuose Baltijos šalys buvo ekspansijos į Rytus ir vokiškosios „Lebensraum“ dalis. Tad visiškai suprantama, kad XX amžiuje jos tapo Vokietijos–Rusijos karų ir sandėrių arena. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui Vokietija palankiai žiūrėjo į nepriklausomų valstybių atsiradimą buvusioje Rusijos imperijoje, Molotovo–Ribbentropo paktas buvo „taikus“ geopolitinės įtakos sferų pasidalijimas.

¹⁸ Mackinder, Harold J., „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, London. 1904.

Tarpukario Lietuvos valstybė pasirinko dabar jau mažos kontinentinės valstybės geopolitinį likimą. Tokios valstybės *raison d'être* galėjo būti tik tautiškumas, tautinio veiksnio, kaip vienijančio veiksnio, sujungimas į geografinį darinį. Nenuostabu, kad tautinėmis idėjomis ar tautiniais mitais ir buvo prisodrinta ir istorija, ir geografiniai siekiniai. Vilniaus, Klaipėdos ar Gardino reikalingumas dažniausiai buvo grindžiamas istorijos ir kultūros paveldo, o ne ekonominiais, kariniais ar dar kokiais nors argumentais.

Nenuostabu, kad jau minėtuose Kazio Pakšto darbuose daugiausiai rūpinamasi Lietuvos, kaip tautinės lietuvių valstybės, geopolitiniu kodu. Pakšto supratimu, lietuviai kaip tauta gyvena santykinai pavojingoje pasaulio vietoje – interesų trynimosi zonoje. Geopolitikas *a priori* suteikia Lietuvai mažos tautos statusą. Tad ir patarimai lietuviams gerokai pesimistiški. Geopolitikas aiškina, kaip mažai tautai kovoti už savo išlikimą, o jo siūlymai gerokai desperatiški. Reikia konstatuoti, kad pakštiška geopolitika buvo vyraujanti ilgus dešimtmečius tarpukario, sovietiniu ir net postsovietiniu laikotarpiu. Lietuviai susitaikė su mintimi, kad jie yra maža desperatiškai kovojanti tauta, amžinai didžiųjų kaimynų skriaudžiama. Žinia, Pakštas siūlė Baltoskandijos idėją, tačiau pats pripažino, jog tai geidžiamas, bet mažai tikėtinas sumanymas. Išankstinės sąlygos Baltoskandijai – visiškos grėsmės iš Rytų nebuvimas ir visos Europos garantijos Baltoskandijos neutralitetui.

Stasys Šalkauskis straipsnyje „Geopolitinė Lietuvos padėtis“ 1938 metais¹⁹ rašė, kad Lietuva yra Rytų ir Vakarų antagonizmo zonoje, nori būti Vakarais, tačiau daug kuo susieta su Rytais. Ji yra paribio valstybė ir jai nulemtas neutraliteto likimas. Stanislovas Tarvydas veikale „Geopolitika“ taip pat mato Lietuvą liūdnoje situacijoje tarp galingų valstybių ir svarsto, kaip Lietuvai tapti tikru ir labai tvirtu tiltu tarp Vakarų ir Rytų. Makinderiškas Heartlandas aukojamas idėjai kaip nors atgauti Vilnių, išlaikyti Klaipėdą, stiprinti savo unikalią kultūrą bei tautos intelektualinį potencialą, tikintis geresnių laikų.

Vidurio Europa po 1918 metų realiai buvo buferinė zona tarp Vakarų ir Sovietų Sąjungos. Buferinių valstybių koncepcija griuvo po 1945 metų, kai ėmė rasti „geležinė uždanga“. Pastaroji padalijo ne tik sausumą, bet ir Baltijos jūrą. Ji tapo tokia, kokią ją įsivaizduoja sausumos imperijų kūrėjai (dalijanti jūra). Po 1989 metų, Sovietų Sąjungai nusilpus, bet nepraradus savo karinės galios, buferinės zonos koncepcija savotiškai vėl iškilo²⁰.

Europos Sąjungos ir NATO plėtra reiškė ir geopolitinį virsmą. Europa,

¹⁹ Šalkauskis, Stasys. „Geopolitinė Lietuvos padėtis“, Židinys. 1938. Nr. 5–6.

²⁰ Hardi P., „Security Issues and Nation Building in East-Central Europe“ In „Europe in Global Change“, ed Weidenfeld W., Jannings J. - Gutersloh: Bertelsmann, 1993, p. 201–202.

iki tol skirstyta į Vakarų, Vidurio ir Rytų Europą, dabar turėtų būti skirstoma į Vakarų ir Vidurio Europą ir Rytų Europą. Lietuva ir jos Baltijos kaimynės tapo išsiplėtusios Vidurio Europos dalimi. Pagal savo geopolitinę reikšmę ir integracijos į Vakarų lygį ji šiandien yra tai, kas anksčiau vadinta ir net geopolitiškai „numarinta“ Mitteleuropa²¹. Klausimas tik – kiek tokia geopolitinė sankloda išsilaikys?

3. XXI amžiaus Lietuvos Respublika

1990 metų Lietuvos Respublika taip pat turi savų geopolitinių ypatybių. Paradoksalu, bet šiandien patiems lietuviams sunku apibrėžti, kokiam Europos regionui jie priklauso. Jei bandysime Lietuvą priskirti Šiaurės Europai, patirsime, kad tai būtų pati piečiausia Šiaurės Europos valstybė, savo katalikiška tradicija visiškai nepritampanti prie protestantiškai skandinaviškos aplinkos. Nestinga Lietuvos priskyrimo tradicinei Vidurio Europai šalininkų, tačiau Lietuva tuomet tampa šiauriausiu tos Vidurio Europos pakraščiu, nelabai panašiu į habsburginį Mitteleuropa centrą. Geografiškai Lietuvą galima laikyti ir Rytų Europa, tačiau tada reikia laikyti, kad ji tokio tipo šalis kaip Rusija, Baltarusija ar kokia nors Moldova... Vakarų Europoje esame patys „ryčiausi“. Na, dar lieka visai „specifinis“ regionas – Baltijos valstybės ar kokia Baltoskandija, tačiau tai veikiau politikos, o ne geopolitikos dalykas: Baltijos valstybės yra nieko daugiau, kaip tik Europos valstybės, kuri laiką buvusios okupuotos Sovietų Sąjungos, o Baltoskandija iki šiol nerealizuotas politinis projektas.

Palikus nuošaly regionus, galima teigti, kad Lietuva nuo 1990 metų yra tokia, kokia nebuvo niekad: pirmą kartą istorijoje ji turi Vilnių ir Klaipėdą vienu metu, Klaipėda tampa toks lietuviškas ir su Lietuva integruotas uostas, koks niekad istorijoje nebuvo, sostinė Vilnius atsiduria šalies rytuose. Kažkada sumanytas būti metropolija Gardinui, Minskui, Pskovui, jis priverstas būti metropolija Šiauliams, Kaunui, Alytui. Tokia Lietuva integruojasi į regioną, kuriame Baltijos jūra tampa vidaus vandenimis, t. y. tampa jūra jungiančia, o ne dalinančia.

Suprantama, kad tokioje situacijoje Lietuvai labai naudinga „atsisukti“ į Baltijos jūros pusę, nenuostabu, kad interesai dažnai ima suktis apie Klaipėdą, Klaipėda tampa santykinai patraukli ir reikalinga vieta. Tai pozityvus ženklas, realiai rodantis Lietuvos reorganizaciją jūrinės valstybės idėjos link.

²¹ Ash, Timothy Garton. „Does Central Europe Exist?“ *New York Review of Books*. 1986.

Kita vertus, įdomioje situacijoje atsiduria Vilnius. Vilnius yra toliausiai nuo jūros nutolusi sostinė tarp tų Europos Sąjungos šalių, kurios priėjimą prie jūros turi²², bei labiausiai į Rytus nutolusi ES šalies sostinė po Nikosijos ir Bukarešto²³. Prisimenant, kad orientuota į jūrą Lietuva niekada istorijoje nebuvo, dabartinė reorientacija yra tikras geopolitinis virsmas. Toks virsmas taip pat skatina ir didesnę valstybės atvirumą, ne vien politinį, bet ir ekonominį, ir kultūrinį.

Lietuvoje nevyksta kokia nors nuoseklesnė diskusija apie geopolitinę šalies ateitį, tad sunku išskirti kokią nors vyraujančią nacionalinę geopolitinę idėją. Dažniausiai dabartinė situacija yra pripažįstama kaip lietuvius tenkinanti. Kai kurios apklausos rodo, kad, gyventojų nuomone, laiminga Lietuva turėtų būti panaši į Skandinavijos valstybes (tokią Lietuvą sukurti siekia ir strategija Lietuva 2030²⁴), tačiau tai veikiau politinis, o ne geopolitinis projektas.

Apibendrinamas pasisakančių apie Lietuvos geopolitiką mintis, galiu teigti, kad jos priskirtinos trims stereotipams. Pirmąjį pavadinčiau etniniu izoliacionizmu, antrąjį – europaiferiniu fatalizmu, trečiąjį – euroatlantiniu optimizmu.

Pirmosios idėjos atstovai teigia, kad Lietuva, atgavusi nepriklausomybę, yra maža, silpna valstybė, apsupta ne tik stipresnių, bet ir agresyvių jėgų ir esanti bemaž tiek pat nesaugi, kaip ir tarpukaryje. Galima teigti, kad tai iš dalies praeito šimtmečio pabaigos charakteristika: Lietuva – mažos valstybės apibrėžimą atitinkanti šalis, ekonominio pragmatizmo ir naudos besivaikantiame pasaulyje, neturinti ištikimų sąjungininkų ir galingų užtarėjų, kukliai besitikinti, kad bemaž stebuklui įvykus, galės tapti savotišku tiltu tarp Vakarų ir Rytų. Išvada – šalies likimas priklauso daugiau nuo aplinkybių nei nuo pačios šalies pastangų.

Etninio izoliacionizmo idėjos šalininkai, kaip ir kažkada Kazys Pakštas, mano, kad Lietuvos valstybės *raison d'être* tebėra stiprus tautiškumo jausmas. Integracija į Europos Sąjungą, jų manymu, yra pavojinga tam išpuoselėtam tautiškumo jausmui, kuris nulemia šalies išskirtinumą. Tokiame geopolitiniame mąstyme daug vietos ir mitinei Baltijos tautų vienybei, ir romantizuotai istorijai. Europos Sąjunga yra negera dar ir todėl, kad pašaipiai žiūri į izoliacionistų utopijas turėti Lietuvą, nepaprastai protingų intelektualų valstybę, valstybę, kurioje nėra nusikalstamumo, kurios ekonomika paremta tautinės meilės ir etninio susitelkimo dvasia.

²² Beje, Rygos pajūris, o ne Klaipėda yra arčiausiai Vilniaus esantis krantas.

²³ Neskaitant Kipro su specifine salos situacija.

²⁴ <https://www.lietuva2030.lt/lt/>, žiūrėta 2018-03-10.

Suprantama, kad Lietuvos, kaip ypatingos valstybės, neutralitetas būtų logiškiausia ir protingiausia būseną, tačiau dabartinėje pavojingoje tarptautinėje situacijoje integracija į NATO galima. Tačiau daugelio etninių izoliacionistų nuomone, ta narystė turi būti vienpusiška: NATO privalo ginti Lietuvą, tai organizacijos moralinė pareiga, tuo tarpu lietuviams nereiktų dalyvauti NATO misijose kur nors toli nuo Lietuvos, tai neturi nieko bendro su Lietuvos gyvybiniais poreikiais. Apskritai visų didesnių valstybių politika yra agresyvi ir egoistiška, tad visų jų reikia saugotis.

Europiferiniam fatalistams priskirtini tie, kurie mano, jog izoliacionizmas ir neutralitetas būtų Lietuvai pražūtingas. Lietuvai būtina integruotis į Vakarų struktūras, bet integruota Lietuva ilgam taptų ir ilgą laiką liktų Vakarų pasaulio periferija, Briuselio ar Vašingtono valios vykdytoja, nors, kita vertus, galimybės ekonomikos raidai pagerėtų, o saugumo garantijos didintų pasitikėjimą šalies galimybėmis.

Tokia būseną vis tik negarantuotų Lietuvai saugumo, nes būdama provincialiu pakraščiu, šalia nenuspėjamos Rusijos ir pavojingos Baltarusijos, pasmerkta amžinam atsilikėlio vaidmeniui, galėtų tapti ir kokių nors geopolitinių mainų objektu. Europiferinio mąstymo apologetai skatina integraciją ir kuo spartesnę ekonominę raidą, norėtų remti demokratėjimo procesus Rusijoje ir Baltarusijoje (tada saugiau), viltingai mato Ukrainą, kaip galimą geopolitinę Rusijos oponentę, mielai dalyvauja Baltijos šalių ar Baltoskandijos bendrystėse. Kitaip tariant, juo mažiau geopolitinių problemų yra Lietuvos apsuptyje – regioniniame kode, tuo geriau. Pripažindami didžiųjų valstybių agresyvumą ir egoizmą, aptariamoms idėjomis šalininkai mano, kad Lietuva turi aiškiai pasirinkti, kurie didieji yra „savi“, kurie „svetimi“. Svetima, suprantama, – Rusija, sava – Europa ir JAV.

Euroatlantinio optimizmo šalininkai Lietuvos geopolitiką projektuoja Lietuvai, integruotai tiek į Europos Sąjungą, tiek į NATO. Svarbiausia – Lietuva turi ne nuogaštauti dėl savo neva pavojingos saugumui geopolitinės padėties, o aktyviai dalyvauti sprendžiant lokalines problemas, tiesiog tapti nepamainoma sprendimo dalimi.

Skirtingai nuo europiferinių fatalistų, optimistai mano, kad dabartinė situacija yra šansas Lietuvai. Kuo labiau Rusija yra konservatyvi kontinentinė valstybė, tuo svarbesnė yra Lietuva. Lietuva ne viena iš Baltijos valstybių, o didžiausia iš jų. Lietuvai reikia būti Europos Sąjungos ir NATO narėmis tokiomis sąlygomis, kokiomis ji bus nepakeičiama aljansų ir sąjungų dalis. Optimistai mato Lietuvos geopolitinę ateitį ne kaip vienišos valstybės, bet kaip regiono dalies ateitį. Etninė tapatybė yra kintanti ir ją ne taip jau ir reikia puoselėti.

4. Globalūs bei regioniniai ateities modeliai ir Baltijos regionas

Gausioje ateities strategijų literatūroje galima sąlyginai išskirti keletą stereotipinių pasaulio politinių modelių ar netgi ateities pasaulio vizijų. Baltijos regionas ir Lietuva yra jose minimi, priskiriant nevienodą svarbą. Tad keletą jų čia ir paminėsiu.

Bene daugiausiai geopolitinių prognozių yra siejama su amerikietiška ateities vizija – *Pax Americana*. JAV yra svarbiausia pasaulio valstybė, iš esmės nulemianti visą jo politinę raidą. Tai pasaulis, kuriame yra be perstojo kovojama už vadinamąsias amžinąsias, arba pamatines, vertybes – laisvę, demokratiją, žmogaus teises ir visas jas palaikančią liberalią rinkos ekonomiką. Amerikietiška svajojant, visos pasaulio tautos gali sugyventi ir pasiekti fukujamišką istorijos pabaigą, ir tai būtų tas politinis finalas, kurio žmonija ir siekia²⁵. Viena iš neteisingų prielaidų, pasak *Pax Americana* šalininkų, yra populiarus teiginys, kad Amerikos amžius (o tuo pačiu ir Europos amžius) baigiasi. Skirtingai nuo kitų autorių, politikos futurologas George'as Friedmanas primena, kad supratimas apie JAV nuosmukį yra nors ir logiškas, tačiau neteisingas. Iki Antrojo pasaulinio karo JAV visai nebuvo supervalstybė ir net neturėjo noro dominuoti pasaulyje. Po Antrojo pasaulinio ji, tiesa, supervalstybe tapo, bet ne dominavo, o kariavo Šaltąjį karą su sovietais. Tikrasis Amerikos amžius prasidėjo tik Sovietų imperijai žlugus, vadinasi, kaip tik ne XX, o XXI amžius turi būti JAV dominuojamasis laikotarpis²⁶.

XXI amžiuje JAV idėja („Make America great again“) yra neleisti atsirasti ryškesnei, Amerikai nepalankiai geopolitinei dominantei. Tokia gali būti visų pirma Kinija ar (dar blogiau) vieninga integruota Eurazija (ypač sėkminga Kinijos–Rusijos–Indijos–gal Indonezijos sandrauga), tad JAV interesas yra siekti, kad tokios nebūtų. Europos misija čia yra būti JAV sąjungininke. Iki šiol beveik taip ir buvo, reikia šį procesą pratęsti.

George'as Friedmanas aiškiai brėžia geopolitines Europos ribas, teigdamas, kad Europa yra pusiasalis, kuris prasideda į vakarus nuo linijos Sankt-Peterburgas–Rostovas prie Dono (1 pav.). Linija aiškiai rodo, kad Baltijos valstybės, Baltarusija ir Ukraina yra Europa, tuo tarpu visa Rusija su Maskva yra jau ne pusiasalyje. Tad šios linijos pavertimas tikrąją civilizacijų riba ir yra XXI amžiaus (bent jau pirmoji jo pusė) strateginis tikslas.

²⁵ Fukuyama, Francis, , *The End of History and the Last Man*, Free press, 1992, 418 p.

²⁶ Friedman, George , *The Next 100 years: A Forecast for the 21st Century*, Anchor Books, 2009, 254 p.

1 pav. *Geopolitical Futures* portalo žemėlapis „Europos pusiasalis ir Rusija“²⁷

Visiškai aišku, kad Lietuva šioje vizijoje yra ir lieka „tikrosios“ Europos dalimi. Rusijos tolesnis silpnėjimas, pasak šios vizijos, yra neišvengiamas. Visa didelė Rusija su savo 140 milijonų gyventojų tampa vis mažiau išpūdinga jėga prieš integruotą Vidurio Europą nuo Suomijos iki Juodosios ir Adrijos jūrų, kurios gyventojų skaičius beveik 100 milijonų. Būtent Vidurio, o ne Vakarų Europos stiprėjimas yra JAV geopolitinis interesas, ir George'as Friedmanas prognozuoja, kad nauju galios centru regione gali tapti tai, ką jis vadina Naująja Lenkija (aš vadinčiau – Naująja Žečpospolita). Lietuvai šia prasme ruošiama visai optimistiška ir net geopolitiškai atsakinga ateitis.

Vakarų Europa su visomis ES struktūromis turėtų silpti. Tad silpnėjančios Rusijos ir Vakarų Europos fone būtent Vidurio Europa taps nauju galios centru. „Naujoji Lenkija“, būdama JAV sąjungininke, bus kaip tik tas geopolitinis darinys, kuris taps svarbus XXI amžiaus globalioje politikoje.

²⁷ George'as Friedmanas teigia, kad geopolitiškai Europa yra Eurazijos pusiasalis į vakarus nuo žemėlapyje parodytos linijos. Baltijos šalys, Baltarusija, Ukraina yra Europos valstybės, Rusija – jau ne Europa. Nurodytos linijos „fiksavimas“ būtų savotiškas Europos atkovoijimas iš Rusijos įtakos.

Kitas geopolitikos guru – neseniai mus palikęs Zbigniewas Brzezinski mano, kad sėkmingas Rusijos sutramdymas galimas tada, kai regione atsiranda galinga geopolitinė alternatyva Rusijai. Pastaroji šalis turi suprasti, kad ji nesukurta amžiams ir kažkas kitas gali pretenduoti į jos geografiją ir išteklius, taip pat gali neleisti jai diktuoti kaimynams savo geopolitikos²⁸. Brzezinski mano, kad integruotos Europos ir NATO artėjimas prie Maskvos ir Rusijos silpnėjimas yra neišvengiamas. Baltijos regionas vis labiau bus Europa ir geopolitiškai vis toliau bus nuo Rusijos.

Pravartu prisiminti, kad ir Samuelis Huntingtonas, kalbėdamas apie civilizacijų susidūrimus, Baltijos regionui „numatė“ vietą Vakarų Europos civilizacijoje²⁹. Tad ir šio geopolitikos korifėjaus idėjos yra mums visiškai palankios.

Europoje, neabejotinai ES įtakoje, vyrauja trumpalaikės ateities vizijos. Kitais žodžiais tariant, kas bus su Europos Sąjunga. Nekalbama apie kokį nors ženklų pasikeitimą – nei naują didelę plėtrą, nei ES subyrėjimą. Naujausi pastarojo laikotarpio siūlymai – vadinamieji Junkerio scenarijai³⁰. Juose, kaip žinia, kalbama apie galimą ES pertvarką kaip ilgos trukmės viziją, nors tai veikia dabarties krizės sprendimo, o ne strateginės kūrybos priemonė. Mums ji svarbi tiek, kad Lietuva su savo Baltijos kaimynėmis yra tvirtai užfiksuota kaip nekvestionuojama integruotos Europos dalis, neabejotina jos gyvybinių interesų teritorija.

Vis tik apie Europos ateitį po Europos Sąjungos Europoje taip pat kalbama. Štai švedų istorikas Gunnaras Wetterbergas siūlo atgaivinti seną ir jau tik istorikų menamą skandinavišką integraciją – Kalmaro Uniją³¹. XIV–XVI amžiuje Šiaurės Europos šalys, nominaliai valdomos vieno monarcho, turėjo pakankamą suverenitetą ir ganėtinai racionaliai derino unijos ir nacionalinius interesus. Jei šiandien Šiaurės Europos šalys (su visomis salomis, kaip Islandija ir Grenlandija, ir Baltijos šalys) susijungtų į vieną darinį, tuomet tai sudarytų įspūdingą 3,5 milijonų kvadratinį km plotą (daugiau nei Indija) ir apie 26 milijonus gyventojų. Svarbiausia, kad tai būtų aštuntoji pagal dydį ekonomika pasaulyje, ekonomika, esant komfortabiliai toli nuo karų ir neramumų teatrų. Prie tokios unijos galėtų jungtis olandai ar net belgų flamia, kuriems Belgijos Karalystė jau atsibodo. Tada jau galima rimtai ir lygiomis teisėmis šnekėtis su britais ar net Amerika. Tai nebloga perspektyva ir todėl, kad Lietuva, kurdama savo ateities viziją – strategiją *Lietuva 2030*, rėmėsi teiginiu: „lietuviai jaustųsi

²⁸ Brzezinski, Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperative*, New York: Basic Books, 1997, 223 p.

²⁹ Huntington, Samuel, *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone, NY, 1997, 368 p.
³⁰ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-385_en.htm, žiūrėta 2018-01-02.

³¹ <https://euobserver.com/opinion/31188>, žiūrėta 2018-01-02.

laimingi, būdami panašūs į Skandinavijos tautas³².

Kita galima Europos integracijos perspektyva – Naujoji Šveicarija. Kažkada „iš bėdos“ sujungusi skirtingų kalbų ir skirtingo tikėjimo europiečius, šalis nepaskendo karuose, o labai pragmatiškai sukūrė „žemiškąjį rojų“. Šalis, nepriklausanti jokioms ekonominėms ar karinėms sąjungoms, nepalieka pasaulio lyderių grupės pagal inovacijas, konkurencingumą ir kitus ekonomiškai naudingus dalykus. Įtakinga Italijos Šiaurės lyga jau dabar siūlo „nebemitinti“ atsilikusių, nors itališkai kalbančių, šalies pietų, o veikiau galvoti apie naujo tipo aljansą su šveicarais, pietvakarine Vokietija ir kokia nors Belgija. Slovėnai irgi tesijungia. Mūsų čia nėra, o jei Naujoji Šveicarija (gal vadintina ir Naująja Šventąja Romos imperija) plėsis, kada nors gal tapsime jos periferija.

Ne vienas politikos apžvalgininkas pastebi, kad ne tik geografija ir ekonomika skatina kurtis vienus ar kitus politinius aljansus. Vidurio Europos šalyse didžiausia politinė problema yra Rusijos baimė. Ją išspręstų Naujoji Žečpospolita, apimanti Baltijos šalis, Lenkiją, Baltarusiją ir Ukrainą. 110 milijonų žmonių ir teritorija nuo jūros iki jūros. „Intermariumas“, kuriam ir mes priklausome, tampa vis madingesnis politiniuose debatuose³³. Tai irgi, prisiminus Zbigniewą Brzezinskį, priverstų Rusiją kitaip žiūrėti į savo ekspansines galimybes. Romos imperija kažkada skilo į Vakarų ir Rytus. Juk ne vienas šiandien tiki, kad lietuviams, lenkams, o ir nemažai daliai vakarų ir vidurio slavų anie laikai buvo „aukso amžius“.

Kiniškoji vizija – ekonomikos plėtra, suteikianti darbą, pragyvenimo ir praturtėjimo šaltinį visiems siekiantiesiems. Ne paslaptis, kad pastaraisiais metais apstu Kinijai palankių prognozių: sakoma, kad Kinija būsianti pasaulio valdove, ir mums nelieka nieko kito, kaip tik ruoštis šiam istoriniam faktui³⁴. Formaliai Kinijos svajonė atrodo labai gražiai, juk Kinija – taiki valstybė, kuri pagal konfucianistinę idėją nenori nieko nukariauti. Atvirkščiai – ji nori sukurti harmoniją, kurioje laiminga būtų ne tik Kinija – Vidurio valstybė, bet ir aplinkinis pasaulis.

Kiniškoje vizijoje mes esame pasaulio pakraštys – kol kas mažai įdomi pasaulio vieta. Mums dėl to, suprantama, tik geriau – galime piešti sau „auksinės provincijos“ ateitį. Ne vienas politikos ekspertas teigia, kad Kiniją gan greitai gali ištikti krizė, labai panaši į SSSR subyrėjimą, tad į ilgalaikes Kinijos raidos prognozes ir jos globalias pasekmes reiktų žiūrėti atsargiai.

³² <https://www.lietuva2030.lt/lt/>, žiūrėta 2018-01-02.

³³ <https://geopoliticalfutures.com/intermarium-three-seas/>, žiūrėta 2018-01-02.

³⁴ Ikenberry, G. John, “The Rise of China and the Future of the West. Can the Liberal System Survive?”, *Foreign Affairs*, 2008. Žiūrėta <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-01-01/rise-china-and-future-west>, 2018-03-10.

Per pastaruosius du dešimtmečius ne vienas Rusijos geopolitinis projektas, ne viena svajonė taip ir neišsipildė. Didžioji svajonė lieka potekstėje – tai didžiosios valstybės statuso (o geografiškai – SSSR) atkūrimas. Tam Rusija nėra pakankamai stipri. Jokios žavios mesianistinės idėjos šalis neturi. Rusijos labai nelanksti ideologija. Imperializmas šiandien yra brangus „malonumas“, bet Rusija savęs be jo neišsivaizduoja. Ji yra savo imperialistinės prigimties įkaitė, o kai labai sunku pakeisti savo pačios pažiūras, kokios žalingos pačiai jos bebūtų. Tai tartum priklausomybės liga – priklausomybė nuo imperinio mąstymo, virstanti geopolitine kleptomanija. Ji kol kas linkusi veikiau slėpti savo ligas, nei jas gydyti. Rusija turi iš esmės du pasirinkimus: arba autoritarinis režimas su agresyvia užsienio politika, arba suirutė, po kurios dabartinės Rusijos gali ir nebelikti.

Dabartinė Rusija buvo sukurta grubios geografinės ekspansijos būdu, tiesiog fiziškai nugalint kaimynus ir primetant jiems savo politinę valią. Natūralu, kad dėl to visame jos geografiniame perimetre jaučiama nuoskauda, baimė ar net revanšo noras. Rusija išties neturi draugų savo kaimynystėje, draugiškos jai valstybės yra tokios ne dėl to, kad Rusija joms patraukli, bet todėl, kad su ja jungia ekonominiai ar merkantiliniai interesai, arba dėl to, kad kitos alternatyvos dar blogesnės. Rusijai, norinčiai plėstis ar išsilaikyti, šiandien tenka kariauti (politiškai, o eventualiai ar fiziškai) keliais frontais, o tai nėra lengva. Dar blogiau, kad Rusijos kaimynai sugeba susivienyti prieš Rusiją, ko niekada anksčiau nebūdavo. Pačios Rusijos vidinis stabilumas nėra užtikrintas.

Aišku, kad suirutės atveju mums buvimas kuo toliau nuo Rusijos yra naudingas, tačiau jos ekspansiškos konvulsijos pavojingos. Rusijos kaip Eurazijos valstybės konceptą vysto vienas labiausiai žinomų šalies geopolitikų Aleksandras Duginas.

Dugino eurazijizmas yra postsovietinė Rusijos imperializmo politika³⁵. Didžiausias jos pavojus, kaip rašo žinoma apžvalgininkė Françoise Thom, yra ta, kad Rusijos „teisingos ir teisėtos“ sienos nėra ir niekada nebuvo nustatytos³⁶. Dugino Eurazija yra teritorija nuo Dublino iki Vladivostoko, aišku, joje esame ir mes. Esame Rusijos ekspansionistinių interesų sferoje.

Klasikinės geopolitikos aspektu Duginas mato konfliktą tarp atlantizmo (JAV ir Didžiosios Britanijos siekių) ir eurazijizmo, kurio pagrindinis kom-

³⁵Dugin, Aleksandr, *Osnovy geopolitiki: Geopoliticheskoe budushchee Rossii; Myslit' prostranstom* Moscow: Arktogeya, 1999, 925 p.

³⁶Thom, Françoise, “Eurasianism: A New Russian Foreign Policy?” *Uncaptive Minds*, 7 (2), 1994, p. 76.

ponentas yra Rusija³⁷. Amerikos demokratija ir kalbos apie žmogaus teises yra ta Vakarų minkštoji galia, kuria siekiama sužlugdyti Rusiją. Rusija yra atskira unikali civilizacija, su savo mesianistine idėja lydyti tautas ne Rusijos etniškume, bet Rusijos didžiavalstybiškume, kuris yra mesianistinis ortodoksinis ir eurazijietiškas (net nebūtinai slaviškas). Gorbačiovo ir Jelcino projektai savaip vesternizuoti Rusiją buvo visiškai fiasko. Tai nevykęs atlantizmo sąmokslas prieš Rusiją, prieš ta Heartlandą, kurį Rusija sudaro. Dabartinė Rusija yra ne rezultatas, o tarpinis darinys, kurį reikia vystyti iki eurazijinės imperijos.

Rusijos politika, pasak Dugino, turi remtis vadinamomis trimis „ašimis“: Maskva–Berlynas, Maskva–Teheranas ir Maskva–Tokijas. Mums, aišku, svarbi pirmoji, kurios esmė yra Rusijos–Vokietijos bendradarbiavimas, *de facto* vedantis prie kažkokio naujo Molotovo–Ribbentropo pakto. Vidurio Europa laikinai gali būti Vokietijos „globojama“ arba jos šalims teikiamas „specialus“ statusas Rusijos interesų sferoje. Estija, jo manymu, gali būti labiau vokiška, o Lietuva, Latvija, Lenkija – labiau rusiškos. Baltarusija turi tapti visiškai Rusijos dalimi. Ukraina yra geopolitiškai bereikšmė šalis. Didžioji jos dalis yra Rusija, tik vakarinė gali laikinai suformuoti atskirą valstybę.

Klasikinės geopolitikos požiūriu, ir Vokietija, ir Rusija yra sausumos imperijos, kurios savo problemas sprendžia dalydamosi kaimynines teritorijas. Vienas žymiausių XX amžiaus Vokietijos geopolitikų Karlas Haushoferis, įvardijamas pagrindiniu Hitlerio patarėju, savo tekstuose teigė, kad Vokietija – tai dinamiška sausumos valstybė, nesėkmingai „uždaryta“ kaimyninių valstybių apsuptyje. Norint Vokietiją sustiprinti ar net norint vokiečiams valdyti pasaulį, reikia visų pirma sudaryti sąjungą su Rusija, kaip sausumos valstybe, antra – kariauti su Europos jūrinėmis valstybėmis, įskaitant Didžiąją Britaniją, ir taip įsitvirtinti Europoje. Vėliau turėtų sekti karas su JAV, o galiausiai, kai jau niekas netrukdo, karas ir su ta pačia... Rusija.

Pasak minėto geopolitiko, vienos sausumos imperijos (tokios kaip Vokietija) plinta metastazių principu – užima strategiškai svarbius taškus ir paverčia juos naujais ekspansijos centrais. Taip vokiečiai, užimdami Klaipėdą, skverbėsi į Baltijos regioną, panašiai elgėsi Silezijoje ir kitose vietose. Kitos sausumos imperijos plinta bangos principo. Žingsnis po žingsnio „praryja“ kaimynines teritorijas. Būtent tokia yra Rusija. Jos plėtimosi logika – į visas puses nuo centro, į visas puses nuo vieno vandenyno iki kito. Rusijos prigimtis

³⁷ Vertinga XX a. Vakarų geopolitinės literatūros apžvalga yra Geoffrey Parker, *Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century* (London: Croom Helm, 1985). Pentas Parkerio knygos skyrius skirtas Vokietijos geopolitikai.

rodo šios imperijos siekį turėti kuo trumpesnes sausumos sienas, savotiškai įtvirtinti trumpesnę gynybinę liniją prieš potencialius priešininkus.

Siauriausia vieta Vidurio Europoje yra tarp Rostoko, buvusioje Rytų Vokietijoje, ir Triesto Italijoje, prie Adrijos. Tai tik 860 km. Ji beveik idealiai sutampa su riba, atskyrusia Rytų ir Vakarų įtakos sferas Šaltojo karo metu (2 pav.) 1945 metais Rusija, tuometinės SSSR vardu, pasiekė vieną iš patogiausių sienų savo ekspansijos istorijoje.

2 pav. „Siauriausios“ Europos vietos³⁸

Trumpiausias atstumas tarp Baltijos ir Juodosios jūrų, pasirodo, besanti linija, jungianti Karaliaučių su Odesa ir ganėtinai gerai sutampanti su buvusios SSSR vakarine siena. Tie 1180 km – tai jau antroji Rusijos imperijos linija, Maskvos ideologų laikyta savąja teritorija. Geopolitiniu aspektu, Rusijos dalimi laikytina ir Suomija (kai kurie rusų politikai šitaip ir mano). Siauriausia vieta Skandinavijoje gerai sutampa su dabartine Suomijos–Švedijos, o praeityje

³⁸ „Siauriausios“ Europos vietos sutampa su Rusijos / SSSR ekspansija ir įtakos sferomis. Rostokas–Triestas (860 km), Karaliaučius–Odesa (1180 km), Sankt Peterburgas–Rostovas prie Dono (1500 km). Punktyru pažymėta „Molotovo–Ribbentropo pakto linija“ Ryga–Odesa.

Rusijos imperijos ir Švedijos Karalystės siena. Eidami toliau įsitikinsime, kad linija tarp Sankt Peterburgo ir Rostovo prie Dono (1500 km) gerai atskiria Rusiją ne tik nuo Baltijos valstybių, bet ir nuo Baltarusijos ir Ukrainos. Gal tai trečioji Rusijos „gynybinė“ linija?

Kiekvienas nukrypimas nuo minėtų trumpųjų sienų Rusijai tampa imperinės strategijos problema. Žvelgdami į Europos ir buvusios SSSR žemėlapius veikiai pamatysime, kad viena iš tų nepatogiųjų sienų yra tarp Suomijos ir Rusijos. Kita „nepatogi“ Rusijai siena atsiranda, kai Baltarusija ir Ukraina lieka Rusijos interesų sferoje, o Baltijos šalys tampa nepriklausomos. Rytinės mūsų sienos su Rusija ir Baltarusija dabar yra panašios į tą, kuri yra tarp Rusijos ir Suomijos. Rusijos interesas – ją „trumpinti“.

Rusijos–Vokietijos dalybų kontekste mums svarbiausia tai, kad linija Ryga–Odesa yra ne ką ilgesnė už liniją Karaliaučius–Odesa – tik 1260 km. Kaip žinia, Molotovo–Ribbentropo paktas 1939 metais Latviją ir Estiją paliko SSSR interesų sferoje. Beveik pagal Rygos–Odesos liniją. Beje, po Pirmojo pasaulinio karo riba, skirianti dviejų sausumos imperijų – Vokietijos ir Rusijos – interesų sferas, ėjo Dauguvos upe. Štai kur pakto genezė ir esmė.

Kiek tai yra reikšminga dabar, kai Vokietija neturi naujojo Haushoferio ir formaliai nesiekia jokių naujų teritorijų, o Rusija per silpna naujam Europos perdalijimui? Rusijos istorija per pastaruosius šimtmečius rodo, kad šalis yra patyrusi kelis svarbius geopolitinius laimėjimus, tačiau ir kelias skaudžias nesėkmes. XVIII amžiuje ji strategiškai nugalėjo Švediją, XIX amžiuje – Napoleoną, XX amžiuje geopolitinį sąjungininką Hitlerį. Kita vertus, pralaimėjo Krymo karą XIX viduryje ir tuo beveik baigė plėtrą į Europos pietus, XX amžiaus pradžioje patyrė fiasko kare su Japonija (buvo pirmoji Europos valstybė, pralaimėjusi Azijai moderniaisiais laikais). Pralaimėjo Pirmąjį pasaulinį, o galiausiai ir Šaltąjį karą, kas sukūrė Rusiją tokią, kokia ji yra dabar – didelė geografiškai, silpna ekonomiškai, turinti branduolinį ginklą. Rusijai reiktų apsispręsti tarp Europos ir Azijos ir tapti Europa, bet ji to dar nenori. Tai sako Dmitrijus Treninas³⁹ ir sako labai teisingai. Jis mano, kad Baltijos šalys yra ne Rusija ir nereiktų kurti planų vėl jas okupuoti. Tačiau tai pačioje Rusijoje kur kas mažiau populiaru, nei Dugino idėjos.

Geopolitinių scenarijų bibliotekose netrūksta ir tokių idėjų, kaip Naujasis Kalifatas (islamiškoji vizija), „Orveliška“ pasaulio diktatūra, Postamerikinis daugiapolis pasaulis ir kt., tačiau Lietuva ir jos kaimynės juose nėra kaip nors ypatingiau minimos. Paminėtinas gal tik vadinamasis BRICS'o varian-

³⁹Trenin, Dmitri V., *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, 2002, 354 p.

tas, pagal kurį svarbiausi pasaulio poliai bus Brazilija, Rusija, Indija, Kinija ir Pietų Afrika⁴⁰, tačiau jo autoriai vengia piešti žemėlapius, apsiribodami veikiau ekonominės integracijos vizijomis.

Galiausiai lieka dar ir „juodosios gulbės“ – kažkas nenumatomo ir visai netikėto, kaip jau istorijoje ir būdavo.

Tačiau šiandien gyvename laikotarpį, kai kaip niekad anksčiau patys galime nutarti, kokia geopolitinė orientacija mums tinka.

Išvada

Pirmajame Lietuvos Respublikos šimtmečio šalis geopolitika buvo grindžiama Lietuvos kaip vienišos, izoliuotos, priešų apsuptos bendruomenės politika. Tad Lietuva ne diktavo savo siekius aplinkinėms valstybėms, o tapo jų geopolitinių sandėrių objektu.

XXI amžiaus Lietuva geopolitinėse prognozėse matoma kaip didesnio regiono dalis ir jos likimas siejamas su aplinkinių valstybių poreikiais, ambicijomis ir globaliais politiniais procesais.

Daugelyje prognostinių scenarijų Lietuva, taip pat jos Baltijos kaimynės, matoma kaip neinvestuojama Vakarų Europos ir euroatlantinės civilizacijos dalis ir jos ateitis neatsiejama nuo visos civilizacijos likimo.

Vienintelė šalis, kvestionuojanti minėto regiono euroatlantinę ateitį, yra Rusija, kuri prognozuoja Molotovo–Ribbentropo pakto tipo Europos padalijimą, įtraukdama Baltijos šalis į Rusijos įtakos sferą.

2018 m. sausis

⁴⁰ <http://www.bricsforum.org/>, žiūrėta 2018-03-10.